

УДК 338

А. О. Сітковська,
к. е. н., Дніпропетровський державний аграрний університет

СУТНІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано сутність конкурентоспроможності аграрних підприємств та досліджено фактори, які впливають на неї. Визначені особливості конкурентоспроможності аграрних підприємств у сучасних умовах функціонування.

Essence of competitiveness of agrarian enterprises is analysed and factors that influence on her are investigational. Certain features of competitiveness of agrarian enterprises are in modern operating conditions.

Ключові слова: конкуренція, конкурентне середовище, конкурентоспроможність, внутрішні і зовнішні фактори, якість продукції.

Key words: competition, competition environment, competitiveness, internal and external factors, quality of products.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Динамічний розвиток економіки характеризується постійними змінами в зовнішньому й внутрішньому економічному й політичному середовищі, що зумовлює нестабільність функціонування підприємств у аграрній сфері. Особливо гостро це відчувається в умовах приєднання країни до СОТ, що вплинуло на загострення конкуренції аграрних товаровиробників на вітчизняному і світовому ринках.

Рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств на світовому ринку відносно невисокий через незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення, використання застарілих витратних технологій, нерегульованість механізму кредитування, відсутність досвіду у більшості підприємств вести конкурентну боротьбу, що в разі відкритості економіки може підірвати продовольчу й економічну безпеку держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наукові основи конкуренції та конкурентоспроможності підприємств були закладені та-

кими вітчизняними і зарубіжними авторами, як Г.А. Азоєв, С.А. Брю, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, Й.С. Завадський, С.М. Кваша, М.С. Мельник, М. Портер, В.Н. Савчук, В. Стівенсон, та ін.

Вітчизняні та зарубіжні науковці визначають, що конкурентоспроможність підприємств є комплексним поняттям, складається із сукупності елементів, залежить від багатьох чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Подальше поглиблення наукових досліджень сутності конкурентоспроможності та особливості її в аграрних підприємствах набуває особливої актуальності в зв'язку з відсутністю єдиного підходу щодо даного питання та його вагомою народногосподарською й соціально-економічною значимістю.

МЕТА РОБОТИ

Метою статті є визначення сутності понять "конкуренція", "конкурентне середовище", "конкурентоспроможність" та дослідження особливості конкурентоспроможності аграрних підприємств у сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток ринкових відносин і механізмів регулювання діяльності підприємств активізували дослідження теоретичних основ конкуренції та конкурентоспроможності в аграрній сфері економіки.

Базова економічна категорія "конкуренція" є багатоаспектною та багатоваріантною. Розглядаючи її в історичному розвитку, варто зазначити, що точного визначення терміна в економічній літературі не існує. Численність підходів до визначення конкуренції зумовлена, з одного боку, різними сферами їх застосування, а з іншого — використанням категорійного апарату різних економічних теорій

Конкуренція (від лат. "concurrentia" — змагання, суперництво) є основною рушійною силою ринкової економіки, інструментом забезпечення її рівноваги й гармонійного розвитку. Класичний підхід до визначення конкуренції було сформовано А.Смітом, який розглядав її як "невидиму руку" спроможну саморегулювати ринкову систему [5]. Неокласична теорія розкриває категорію "конкуренція" як змагання однієї людини з іншими, особливо при продажу або купівлі чого-небудь [3].

Нині поняття "конкуренція" трактують як процес постійного взаємного суперництва між суб'єктами ринку, які знаходяться в одному сегменті та за допомогою товарів і послуг прагнуть завоювати визнання й отримати гроші споживачів [8]. Економічна боротьба між товаровиробниками, постачальниками і споживачами товарів за найвигідніших умов їх виробництва, реалізації або споживання характерні ринковій конкуренції і є водночас методами вибору оптимального господарського рішення між ними. Економічна доцільність щодо вибору правильного варіанта рішення підтверджується станом ринкової кон'юнктури на конкретному ринку.

Отже, конкуренція спонукає до пошуку нових, більш досконалих організаційних форм бізнесу, до розробки і впровадження досягнень науково-технічного прогресу. При цьому суперництво між ринковими суб'єктами знайде прояв лише у відповідному середовищі, яке передбачає реалізацію факторів конкуренції (вільний вхід і вихід підприємств на ринок, свободу підприємництва тощо).

Класична модель конкурентного середовища формується під впливом чинників конкуренції (за М.Портером): суперництво між конкуруючими продавцями однієї галузі; конкуренція з боку товарів-замінників; можливості входження в галузь нових конкурентів; економічні можливості та контроль за умовами угоди з боку постачальників ресурсів та з покупців продукції.

Конкурентне середовище розглядають як сукупність ринкових умов і факторів, що визначають функціонування та відносини у процесі конкуренції підприємств окремих галузей виробництва

(які виробляють однорідну продукцію, використовують однотипні сировину й матеріали, а також мають одне коло споживачів).

Розвиток конкурентних відносин в аграрній сфері сприяє усуненню дискримінації аграрних підприємств у розподілі прибутків з підприємствами інших сфер агропромислового комплексу та забезпеченню норми прибутку на рівні, який формується в інших галузях народного господарства.

Специфіка діяльності аграрних підприємств впливає на конкурентне середовище, яке складається із структурних компонентів: конкурентне середовище на ринку засобів сільськогосподарського виробництва і виробничих ресурсів; на ринку готової продукції та послуг; на ринку праці; на ринку інформаційно-консультаційних послуг; на фінансово-кредитному ринку.

Аграрні підприємства, виробники сільськогосподарської продукції є найслабшою ринковою силою в ланцюгу продовольчого ринку. На них вагомий економічний вплив здійснюється з боку представників сфер переробної промисловості, роздрібної торгівлі, а також постачання засобів виробництва. На аграрні підприємства негативно впливають концентрації висхідних та низхідних ринків, наслідком чого є їхня невелика частка в остаточній ціні та низький рівень цінової еластичності пропозиції. Як один із можливих шляхів розв'язання проблеми є розвиток ф'ючерсних ринків, застосування системи контрактації сільськогосподарської продукції, розвитку кооперативного руху та вдосконалення методів державного регулювання продовольчих ринків.

Головним інтегральним показником, що характеризує стан підприємства і який впливатиме на його стратегічний розвиток, є конкурентоспроможність. Поняття конкурентоспроможності нині є багатозначним.

Наприклад, М. Портер вважає, що конкурентоспроможність — це зумовлене економічними, соціальними та політичними факторами становище країни або окремого товаровиробника на внутрішньому й зовнішньому ринках [7]. В. Стівенсон конкурентоспроможність характеризує з позицій, "наскільки ефективно компанія задовольняє потреби клієнта порівняно з іншими компаніями, що пропонують подібний товар або послугу" [1]. Українські науковці розглядають конкурентоспроможність як наявність у підприємства матеріальних та нематеріальних можливостей і ресурсів, умов, які забезпечують йому сталий розвиток у довгостроковій перспективі [4]. Або — здатність здійснювати упродовж тривалого часу ефективну господарську діяльність, одержуючи прибутки від реалізації продукції на конкурентному ринку.

Загальним у трактуванні поняття конкурентоспроможності є сукупність факторів внутрішніх і зовнішніх, які відображають відповідність підприємства вимогам конкурентного середовища та його потенційні можливості при зміні ринкової кон'юнктури. Таким чином, конкурентоспро-

можність підприємства на внутрішньому і зовнішніх ринках характеризується можливістю випускати конкурентоспроможну продукцію і потенційною можливістю для такого випуску. Водночас конкурентоспроможність підприємства є індикатором, в якому розкриваються і переплітаються конкурентоспроможність товару, галузі, регіону та економіки в цілому.

Найбільш тісний взаємозв'язок між конкурентоспроможністю підприємства і конкурентоспроможністю продукції, яка відображає сукупність економічних і споживчих характеристик, що задовольняє вимоги споживачів більшою мірою (її унікальність, особливість), ніж продукція конкурентів. Основними показниками, що характеризують рівень конкурентоспроможності продукції, є її якість, собівартість і ціна реалізації готових виробів. Якісні показники продукції забезпечують товаровиробнику переваги в конкурентній боротьбі та є головним критерієм для покупця. За допомогою якості продукції можна визначити взаємозв'язок між виробниками й переробними підприємствами, а також збільшити попит на ринку.

Агропромислове виробництво має низку різнорівневих особливостей, які слід враховувати при обґрунтуванні концепції формування конкурентоспроможності підприємства, яка являє собою сукупність поглядів та способів з визначення її структури, принципів і завдань існування, інструментарію та стратегій розвитку.

Зосередимо увагу на особливостях конкурентоспроможності підприємств у аграрній сфері. При формуванні конкурентоспроможності підприємств слід враховувати фактори (внутрішні і зовнішні), які найбільшою мірою впливають на їх діяльність і продукцію, зумовлюють зміни в них. До них належать:

- природно-кліматичні умови, в яких підприємство здійснює виробничу діяльність (якість землі);

- рівень використання земельних, трудових і матеріальних ресурсів порівняно з підприємствами-конкурентами.

Ефективне використання економічних ресурсів в аграрних підприємствах та їх успішне функціонування неможливе без використання науково обґрунтованого підходу до управління підприємством. В умовах нестабільності і динамічності змін у зовнішньому середовищі успішно функціонували тривалий період лише підприємства, що використовували стратегічний менеджмент, який передбачає здійснення різноманітних відповідних заходів у рамках концепції функціонування та обраної місії організаційних структур, виробничих процесів, за умов обмеженості ресурсів та високої конкуренції аграрних виробників. У сучасних умовах господарювання складність стратегічного планування зумовлена постійними малопредбачуваними змінами у зовнішньому середовищі, що викликає необхідність регулярної адап-

тації та коригування розроблених стратегій [2];

- рівень організації в підприємстві виробничих процесів і рівень технології у порівнянні з конкурентами.

Одним з шляхів досягнення переваг у виробництві конкурентоспроможної продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках є розвиток нових технологій. В агропромисловому комплексі традиційно, здійснюючи розробку технології, зосереджується увага, перш за все, на технологічних прийомах та засобах виробництва з метою збільшення врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби, що сприяє зниженню виробничих витрат. Розвиток сучасних маркетингових технологій розширюють ринки збуту і гарантують кращий зв'язок між виробниками і споживачами. Одним з пріоритетних напрямів створення нових продуктів є біотехнології. Аграрне виробництво може стати джерелом отримання промислового етанолу та екологічно чистого пального, біологічних полімерів, фармакологічних препаратів, а також продуктів рослинного та тваринного походження з якісно новими властивостями. Це є передумовою освоєння нових ринкових ніш.

Одним з джерел досягнення конкурентних переваг є економія за рахунок масштабів виробництва. Шляхом вертикальних та горизонтальних інтеграційних зв'язків можливе досягнення порівняльних переваг окремих галузей.

Поряд з цим, на конкурентоспроможність аграрних підприємств здійснюють вплив чинники (зовнішні фактори), до яких належить:

- неможливість без державного регулювання витримувати відкриту міжгалузеву конкуренцію з підприємствами інших галузей народного господарства через диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, тенденцію віддалення сільськогосподарського виробника від кінцевого споживача та нестабільність даної сфери.

У цілому, ринковий механізм неспроможний вирішити проблему ефективної оцінки суспільних благ, що поєднуються з аграрною сферою, вимагає активної участі держави в регулюванні економічного середовища функціонування підприємств аграрної сфери економіки та окресленні правил конкуренції, які суттєво відрізняються в порівнянні з іншими галузями народного господарства. Досвід економічно розвинених країн свідчить про необхідність захисту вітчизняних аграрних товаровиробників, де за допомогою численних механізмів підтримується їхня конкурентоспроможність в умовах впливу зовнішніх економічних чинників. Одним з головних механізмів забезпечення конкурентних переваг аграрного сектора в багатьох країнах є підтримка підприємств за допомогою механізмів субсидування. Необхідність впровадження такого роду механізмів пов'язана зі спробою якомога краще використовувати ресурси, а через ринковий механізм і програми "най-

більшого сприяння" досягається аллокаційний ефект. При цьому останній розглядається з погляду вигід не лише виробників, а й споживачів, за якими досягаються найбільші сукупні вигоди в зовнішній торгівлі [6].

Крім того, ефективна аграрна політика повинна враховувати специфіку сільськогосподарської сфери, фінансовий стан підприємств і гарантувати економічну безпеку аграрних виробників. Державні програми регулювання аграрної сфери й інших галузей національної економіки повинні відповідати принципам узгодженості положень різних нормативних актів та повноти розв'язання завдань. При цьому вони повинні комплексно, багатовекторно враховувати проблеми аграрної сфери економіки і не можуть бути розв'язані будь-якою однією програмою. Необхідно здійснювати спільні дії та досягати координації зусиль уряду, парламенту, наукових установ, груп споживачів та інших громадських організацій;

— неможливість без державного регулювання витримувати конкуренцію з іноземними підприємствами, виробниками сільськогосподарської продукції.

Посиленню ринкового потенціалу національних аграрних товаровиробників можуть сприяти державні програми виходу на зовнішні ринки та надання експортних кредитних гарантій. Маркетингова підтримка на зарубіжних ринках забезпечує зміцнення позицій аграрних підприємств. Освоєння зарубіжних ринків є основою для поліпшення інвестиційного клімату, сталого економічного росту та довгострокових перспектив розвитку агропромислового комплексу. При цьому в основу вимог до якості вітчизняного та зарубіжного продовольства повинні лягти науково обґрунтовані принципи, які можуть використовуватися у регулятивних механізмах, що повинні відображати інтереси споживачів, одночасно підтримуючи вітчизняних виробників;

— відсутність вхідних бар'єрів для підприємств у аграрній сфері, що зумовлює постійний тиск потенційних конкурентів.

Послабити тиск з боку потенційних конкурентів можливо шляхом участі аграрних підприємств в інтегрованих структурах. У них забезпечення конкурентних переваг поєднується з економією за рахунок масштабів та ефективним маркетингом. При цьому за умов вертикальних зв'язків перспективним напрямом є розвиток єдиних торгових марок;

— наявність функціональної конкуренції, внаслідок чого аграрне підприємство має відстежувати дії не тільки безпосередніх конкурентів, які виготовляють подібну продукцію, а й підприємств, що виготовляють товари-замінники.

Отже, конкурентоспроможність є ключовим поняттям, від якого залежить діяльність підприємства. Систематично повинен проводитися моніторинг конкурентного середовища та зміни

конкурентоспроможності як самого підприємства, так і найближчих конкурентів. Водночас виступаючи інтегральним показником, який висвітлює всі сторони його діяльності, характеризує потенціал розвитку, фінансову та виробничу стійкість, визначає місце підприємства на внутрішньому і зовнішньому ринках, конкурентоспроможність підприємства має постійно контролюватися.

Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств має забезпечити ефективну комплексну його підтримку і розвиток, бути адекватним сучасним вимогам, враховувати динаміку кон'юнктури ринку, ґрунтуватися на принципах адаптивності та створювати можливості для гнучкого і швидкого ухвалення управлінських рішень.

Функціонування та посилення ринкових позицій аграрних підприємств вимагає врахування особливостей їх функціонування. Їх успіх залежить від здатності усвідомлювати основні чинники конкуренції, своєчасно реагувати на зміни їх параметрів, а також політики держави щодо підтримки аграрних товаровиробників.

У подальшому перспективи досліджень із даної тематики слід розширити в напрямі поглиблення методичних основ проведення діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств та розробки відповідного інструментарію.

Література:

1. Адлер Ю.П. Что век грядущий нам готовит? Менеджмент XXI века — краткий обзор основных тенденций / Ю.П. Адлер, И.З. Аронов, В.А. Пеппер // Стандарты и качество. — 1999. — № 3. — С. 65.
  2. Євчук А.А. Стратегічний менеджмент як механізм забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / А.А. Євчук // Економіка АПК. — 2011. — № 9. — С. 104.
  3. Маршалл А. Принципы экономической науки: [пер. с англ.] / Маршалл А. — М.: Прогресс, 1993. — Т.1. — 26 с.
  4. Мельник С.І. Основні напрямки формування конкурентних переваг аграрних підприємств України в ринкових умовах: монографія / С.І. Мельник. — Луганск: Ноулідж, 2010. — 368 с.
  5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. — М.: Соцэкгиз, 1962. — С. 332.
  6. Світова економіка: підручник / А.С. Філіпенко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та ін. — К.: Либідь, 2000. — 582 с.
  7. Харченко Т.Б. Забезпечення конкурентоспроможності підприємств як засіб ринкового реформування економіки / Т.Б. Харченко // Актуальні проблеми економіки. — 2003. — № 2. — С. 70.
  8. Шепіцен А.О. Оцінка конкурентоспроможності аграрного підприємства // Фінанси України. — 2003. — № 8. — С. 66—73.
- Стаття надійшла до редакції 11.04.2012 р.